

Bajáki Rita*

A nőknek szánt imák tipológiája

A nőknek szánt imákat tipologizálni első pillanatra hálás feladatnak tűnik, hiszen a téma szinte adja magát, a magyar nyelvű imádság kifejezés hallatára mindenki maga előtt látja a csak magyarul értő apácákat, az áhítatra vágyó vallásos feleségeket, az ájtatossági irodalom ínségének enyhítésén szorgalmasan munkálkodó úrhölgyeket, akik még az egyházi rend képviselőinek noszogatásától sem riadnak vissza a nemes cél, azaz egy-egy imádságos könyv megjelentetése érdekében. Továbbá az is eszünkbe jut, hogy az imakönyveket nőknek szokták ajánlani, vagyis az imádságos könyv az a műfaj, kissé sommázva, amit női szándék és buzdítás következtében többnyire férfiak állítanak össze, majd jelentetnek meg, akik ráadásul még le is írják, hogy milyen hálásak mindezért. Papíron legalábbis mindenképp.

Az ilyen közhelyszerű megfogalmazások alapján úgy tűnik tehát, tényleg tipikusan női dolgról, klasszikus női műfajról van szó.

Ebben a tanulmányban azt vizsgálom, hogy ez tényleg így van-e, tényleg van-e tipikusan női ima, a kora újkori nők vajon tényleg hangsúlyos szereppel bírtak-e egy-egy imakönyv összeállítása során, vagyis a mecénási szerepkör megkívánta dedikált ajánlástól eltekintve a kötet összeállítója gondolt-e, s mennyiben a női olvasókkal, a kötet szerkesztését, összeállítását mennyiben tematizálták a leendő női olvasói igények? A vizsgálódás talán a legkevésbé kutatott területre fókuszál, a 16. század harmadik harmadától, vagyis a nyomtatott imakönyvek megjelenésétől a Pázmány koráig megjelent kiadványokra.

Korábban magam is azt gondoltam, a helytálló kérdés úgy hangzik, milyen típusai vannak a nőknek szánt imádságoknak, de most, a munka dandárját követően, úgy tűnik, módosítani kell valamelyest a kérdést, vagyis beszélhetünk-e nőknek szánt nyomtatott imádságról a 17. század első negyedéig, vagy ha úgy tetszik, mikor jelennek meg az imakönyvekben az ilyen típusú szövegek, az imakönyvek összeállítói valóban női olvasókra gondoltak-e munkája során.

Kezdjük a kézzel fogható tényekkel. 1631-ig 41 magyar nyelvű nyomtatott imakönyvről tudunk, ez a szám tartalmazza az egyes imakönyvek újrakiadásait is. Közülük 28 kiadványt ismerünk példányból, ennek megfelelően 13 kiadvány kiesik a vizsgálódásból. Témánk szempontjából az egyik legizgalmasabb kérdés, vajon hány kötetben szerepel dedikáció,¹ és

---

* A szerző az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tagja. A tanulmány megírását az MTA Bolyai ösztöndíja támogatta.

¹ A dedikáció témájához általában: PESTI Brigitta, „Az igaz apostoli vallás bőkezű gyámoli” A magyar nyelvű kegyesség mecenatúrája a 17. század első felében = Prózai kegyességi műfajok az újkorban. Prédikáció,

azok közül mennyi szól nőknek, vagyis hány imakönyvről mondható el, hogy női közreműködés következtében jött létre. A 28 kiadás statisztikája viszonylag meglepő eredményt mutat, eszerint kevesebb, mint a fele, vagyis összesen 12 kiadás tartalmaz nőknek, többnyire özvegyeknek szóló dedikációt. Jellemző még, hogy további pretextus ezekben nincsen, ami alól egyedül Pázmány 1610-ben megjelent, imakönyvének második kiadása jelent kivételt, ez esetben az ajánlás mellett keresztény olvasókhöz szóló levelet is olvashatunk, amelyben méltatlankodva tárja elénk a Mihálykó-ügyet.²

A többi adatot is érdemes megemlíteni, tehát 28 imakönyvből 12 szól patrónának, háromszor találunk patrónust, egyet neveztek meg konkrétan, 1572-ben Draskovich György zágrábi püspököt, 1599-ben csonkaság miatt csak annyit tudunk, hogy Debreceni Szőr Gáspárnak „jó patrónus ura” volt, illetve 1629-ben Madarász Márton ajánlotta mindennapi „fegyverkedését” Eperjes szabad királyi városa tanácsának, patrónus urainak. Talán nem véletlen a címválasztás sem ennek fényében.

A rövid áttekintésből az derül még ki, hogy keresztény olvasónak kilenc imakönyvben szól előljáró levél, két esetben egyáltalán nincs ajánlás, két esetben patrónusa árváinak szól az imakönyv, egy esetben pedig Nádasdy Pál saját gyerekeihez szól.

A következő személyek ajánlották imakönyveiket nőknek:

Károlyi András, Szalaszegi György, Pázmány Péter, Mihálykó János, Kürti István, Szenci Molnár Albert, Kecskeméti C. János, Kopcsányi Márton.

Tehát azt mondhatjuk, a 16. században kihúzva a határt 1606-ig, vagyis Pázmányig, tizenhét kiadványból tízet ismerünk, közülük mindössze két női dedikáltról tudunk, míg a 17. század első harmadában, pontosabban Pázmány első és negyedik kiadása között huszonnégy imakönyvből tizenhetet ismerünk, közülük tíznek van női dedikáltja. Tehát 10:2, illetve 17:10, mindenképpen szembetűnő eltérésről beszélhetünk tehát, ami az idő teltével az arányokat illeti.

A következő kérdés, érzékelhető-e valamilyen különbség a nőknek dedikált, illetve nem nekik ajánlott imakönyvek között, amely a témánk szempontjából említésre érdemes.

Ehhez az imákat kellett megvizsgálni, vajon felfedezhető-e bármilyen sajátossága a nőknek szóló imáknak. A szövegek olvasása során, akár egyetlen imakönyvben egymást követően, akár összehasonlítva egymással a hasonló tematikájú szövegeket, egyre inkább úgy láttam,

---

meditáció és imádság, szerk. FAZAKAS Gergely Tamás, IMRE Mihály, SZÁRAZ Orsolya, Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013 (Studia Litteraria – Irodalom- és kultúratudományi Folyóirat, 2013/3–4), 318–340.

² Mihálykó János nagyrészt átvette és megjelentette Pázmány 1606-ban megjelentet imakönyvét. Erről bővebben: BAJÁKI Rita, *Pázmány Imádságos könyvének utóéletéhez = Pázmány Péter és kora*, szerk. HARGITTAY Emil, Piliscsaba, PPKÉ BTK, 2001 (Pázmány Irodalmi Műhely – Tanulmányok, 2), 285–291.

nincs semmi olyan specifikum, mint például jellemző retorikai szerkezet, tipikus szóhasználat, meghatározó stílusjegyek, amelyek segítenék az eligazodást, és amelyek révén bizonyossággal ki lehetne jelteni, hogy az adott szöveg férfinak vagy nőnek szóló imádság lenne. Az egyetlen mankó, amelyre támaszkodva egyértelműen meg lehetett mondani, hogy az ima elmondását milyen nemű személynek szánták, nagyon egyszerűnek bizonyult. Csak az adott életkörülmény bemutatása, illetve az imaszöveg énjének önmeghatározása, az egyes kiszólások, a társadalmi, családi állapot-meghatározások segítettek. Az ilyen típusú szövegek ráadásul elenyésző részt képeznek az imakönyvekben. Az általam vizsgált időszak második felétől könnyebben bukkanunk ilyen esetekre, amelyek azonban semmiképp nem determinálják magát az egész kiadványt.

Álljon itt néhány konkrét példa, melyek is azok a szövegtípusok, amelyek esetében bizonyos irányultságot meg lehet határozni. Elsősorban az úgynevezett bizonyos személyek imádságai esetében. Legtipikusabbnak tűnik a csak női állapothoz kapcsolható ima, pl. a nehézkesek imádsága. Előfordul ugyan, hogy más könyörög a várandós személyért, például az 1577-ben Huszár Dávid által megjelentetett *Könyörgünk a gyermekszülő nehézkes asszonyállatokért* esetében, de a jellemzőbb mégis inkább az, amikor egyes szám első személyben az éppen babát váró könyörög önmagáért és a születendő gyermekéért.

„Könyörgök azért, Uram, neked, a te szent Fiadért, és a szeplőtelen Szűz Máriának terh nélkül hordozásáért, fájdalom nélkül szüléséért, légy segítségül nékem fájdalomimban. Bátoríts engem Szentlelkeddel, hogy békességgel szenvedjem a terhes hordozásnak, és fájdalmas szülésnek nyavalyáját. Vigasztalj meg engem a nékem adott gyermeknek ép és egészséges hozásával. Oltalmazd, Uram, a te szolgálódnak magvát minden veszedelemtől, bénaságtól, illetlen és éktelen ábrázattól, hogy a te hasonlatosságodra teremtett állatod minden tagjainak illendő szerivel jöjjön e világra, szent keresztség által megtisztíttassék, néped közibe írássék, az anyaszentegyházba oltassék. Őrizz meg, Uram, engem és a bennem való ajándékokat minden veszedelemtől, mert csak te kezvedbe és oltamadba bízom magamat, ki a teljes Szentháromságban, és egy bizony Istenségben élsz és uralkodol, mindörökkön örökké. Amen.”³

Noha nem kizárólagos női élethelyzet, de az imákban mégis a női szempont dominál, nyilvánvalóan az özvegyasszonyok, és árvák kiszolgáltatott állapotának elviseléséért, az özvegyek, sokszor özvegyek és árvák imáiban. Ez esetben nem feltétlenül a személyes sorsért való könyörgésről, vagyis nem elsősorban nőknek szánt imákról van szó, nem csupán az egyéni élethelyzet jobbítása a cél, ugyanolyan mindenkit érintő feladat értük imádkozni, mint akár a hitért, vagy a bűnbánatért. Erre példa a következő:

---

³ PÁZMÁNY Péter, *Keresztyéni imádságos könyv*, Grác, 1606, [136v].

„Úr Isten özvegyeknek és árváknak kegyelmes gondviselő édes Atyja, minden nyomorultaknak alkalmas időben segítője, az vigasztalás nélkül szűkölködőknek vigasztaló igaz gyámola, és az erőszak tevők ellen igyeknek forgatója. Engedjed, könyörgök tenéked, minden keresztyén özvegyeknek, és reád hagyatott árváknak, hogy bízzanak te benned, élő Istenekben, tartsák meg parancsolatodat, legyenek tisztetekhez illendő jó dolgokban foglalatások”⁴

Pázmány számára az ebből az állapotból fakadó Istenhez fordulás személyes, magánjellegű könyörgést, azaz női imádságot jelent.

„Es mikeppen gondot viselél a Sarepta-béli özvegy-aszonyra csudálatossan táplálván őtet az iszonyú éhségben: visely gondot az én meg-nyomorúlt állapotomra-is. Igazgass, és táplály engem: vigasztaly, és erössíts engem, minden nyavalváimban.”⁵

Előfordulnak olyan élethelyzetek, amelyek nem köthetők kizárólagosan valamelyik nemhez, pl. bűnbűnat, betegség témakör imái. Ilyenkor sok esetben a *Könyörülj szolgádon vagy szolgálódon* megoldást alkalmazva nyilvánvalóan mindenki kiválasztva a megfelelőt, sajátjájának érezheti a könyörgő szavakat.

A bizonyos személyek imádságai között a házások könyörgés nem azért méltó az említésre, mert kifejezetten nőknek szánt szövegek volnának, sőt például Szalaszeginél kifejezetten férfi imádság:

„Adgyad Úristen az te szent malasztodat, hogy én, ki házastársomnak feje vagyok, jó ítélettel és igaz értelemmel őtet az én magzatimmel és házam népével egyetemben oktathassam és őket az te nevednek ismeretiben nagy félelemmel felnevelhessem.”⁶

Azért kerül bemutatásra ez az imatematika, mert Pázmánynál ismét sajátos hangnemet találunk, a házások egymásért elmondandó könyörgése kétszólamú, női és férfi, pontosabban feleség és férj által hol közösen és egyszerre, hol külön szólamban, kihasználva az egyes szám és többes szám váltakoztatásából keletkező játékoságot, mint amilyen a házasság is, ahol az *én a te* és a *mi* állandó mozgása tartja és adja a folyamatos dinamikáját konkrétan az imának, ami ebben a vonatkozásban akár a közös út szimbolikus megfelelője is lehet.

---

⁴ KÜRTHI István, *Az élő Istenhez való ájtatos imádságokat magában foglaló könyvecske*, Kassa, 1611, 500–501.

⁵ PÁZMÁNY, *i. m...*, [135v]–136[r].

⁶ SZALASZEGI György, *Hetetszaka mindennapra megíratott imádságok*, Bártfa, 1602, 243v–244r.

„Irgalmas kegyelmes Isten, ki e világ kezdetin rendeléd, és emberi testben öltöztél, jelen-léteddel, és első csudatételeddel meg-szenteléd a Házasságot: melyet a régi Szent Patriarchákban böcsületessé tettél, hogy ez-által, a te néped szaporodnék, és a választottak száma bé-telleyesednék: Adgyad a te szent nevedért, hogy ebben az állapotban, híven szolgállyunk te néked. Ne légyen az Eördögnek semmi hatalma rajtunk, mint a Sára férjein: hanem a te szent Lelked-által, és a mennyei Angyalok által ugy igazgas minket, hogy Házas-társommal egyetemben, csendesz, és szelíd elmével hordozzam a szent Házasságnak terhét. Öregbicsd és taresd meg a belénk öntött szeretetet, hogy minden visszavonyás, gyanúság, háborgás, és egyenetlenség nélkül ellünk: tisztán, és igaz Keresztyéni szeretettel, mind végig egy szüvel, egyenlő akarattal szolgállyunk te néked. Oltalmaz meg Uram minket, minden testi lelki veszedelemtül, és a te szent neved dicsíretire, az Anyaszentegyház épületire, adgyad, hogy a mi magvunk és maradékunk szolgállyon Szent Felségednek. Ne nézd, Uram, az én bűneimet, és az én szerelmes házas társomnak nyavalyájával, avagy halálával meg ne ostorozz engem: hanem a te véghetetlen jó vóltodért, tarcs meg minket a te szent nevednek dicsíretire: A te szerelmes Szent Fiad, a mi Urunk IESUS Christus-által. Amen.”⁷

Végül, noha nőknek szánt imák tipológiájáról van szó, megemlítenék egy jellemzően férfiaknak szánt imádságot is, aminek a címe leggyakrabban *Az úton járók könyörgése*, szinte valamennyi imakönyv tartalmaz ilyen címmel szöveget. Ebben jellemző kérés, visszatérő toposz, hogy fogságtól, rabságtól, állatok fogától megmenekedvén, háza népéhez hadd térjen vissza az úton járó ember, előfordul, hogy a felsorolásban a feleséghez való hazaérkezést külön is hangsúlyozza. Ennek az imának párja, ugyanaz az élethelyzet női aspektusból, amikor az otthon lévő feleség könyörög férje szerencsés megérkezéséért. *Keresztyén és Istenfélő aszonyállatnak imádsága, Urának távollétének idején*, amely Mihálykó János 1609-ben megjelent imakönyvének egyik olyan imája, amit nem Pázmánytól kölcsönöz, sőt egyéb korábbi nyomtatványban sem találtam nyomát. Nem gyakran fordul elő, hogy a kifejezetten férfi élethelyzettel kapcsolatban a nő gondolatait, könyörgését találjuk egy imakönyvben.

„Irgalmasságos Úr Isten, az te szerelmes szent fiadnak érdeméért oltalmazd meg haláltól fegyvertől, rabságtól és minden útáiban légy vele Seregeknek Ura Istene, miképpen régenten voltál Dáviddal Iosueval, mert mostis ugyan azon hatalmas Isten vagy, az ki régen vóltál, minden útáiban adj jó egészséget néki, hozzád meg Uram Isten haza olyan egészségben, mint elment én tőlem, hogy vélem egyetemben az te szent nevedet holtomig dicsérhessem, hallgasd meg az én könyörgésemet.”⁸

⁷ PÁZMÁNY, *i. m...*, 133[r]–[133v].

⁸ MIHÁLYKÓ János, *Keresztyén istenes és ájtatos imádságok ez mostani nyomorult és veszedelmes üdőkben minden keresztyén és Istenfélő embernek felette szükségesek és hasznosok*, Bártfa, 1609, 189–190.

Összefoglalva, a 16. században a női jelenlét jellemzően nem dominál az imakönyvek tematikájának meghatározását illetően. A 17. század elején a dedikációk számának emelkedése mellett, néhány sajátos női élethelyzethez kapcsolódó szövegben is tetten érhető, hogy azokat nők számára, általuk elmondandó szövegeknek szánták. Ez a tendencia a későbbiekben – a vizsgált időszakon túl – tovább erősödik, s ahogyan az idővel az imakönyvek az életnek egyre több területét fedik le, úgy a nőknek szánt imaszövegek is egyre többszörűek lesznek, a női élethelyzetek gazdagsága egyre inkább megjelenik az imakönyvekben is. Ennek megfelelően az itt megfogalmazottak csak kiinduló pontját jelenthetik a hasonló szempontú kutatásnak, amelyet érdemes továbbvinni a 17. századi imakönyvek vonatkozásában, a 18. században megjelent kiadványok gazdagsága, a vizsgálandó korpusz sokszínűsége, így a várható eredmények is még inkább a kutatás folytatása mellett szólnak.